

Inspectie van het Onderwijs
Ministerie van Onderwijs, Cultuur en
Wetenschap

Reflectiewijzer

Mondelinge taalvaardigheid s(b)o

Mondelinge taalvaardigheid in het speciaal (basis)onderwijs

Effectief en sociaal kunnen communiceren is belangrijk om goed te kunnen functioneren in de huidige maatschappij. Communicatie vindt overal en op allerlei manieren plaats. Communicatievormen ondersteunen elkaar en zijn complementair. Zo kunnen gebaren en grafische symbolen ingezet worden naast spraak. Mondelinge vaardigheden vormen de basis voor schriftelijke vaardigheden. Het leren van goede mondelinge taalvaardigheden (spreek-, luister- en gespreksvaardigheid) verdient daarom ruime en doelgerichte aandacht in het onderwijs. Wat leerlingen aan het einde van het s(b)o moeten kunnen op het gebied van spreken, luisteren en gesprekken voeren staat beschreven in de referentieniveaus. Deze niveaus zijn ook het uitgangspunt voor leerlingen met specifieke onderwijsbehoeften. Voor leerlingen voor wie het fundamentele niveau (1F) aan het einde van het s(b)o niet haalbaar is, zijn leerroutes ontwikkeld waarin staat wat leerlingen moeten kennen en kunnen met het oog op hun vervolgonderwijs. Meer informatie over de referentieniveaus en de leerroutes is te vinden op de achterkant van de kaart 'Mondelinge taalonderwijs op onze school' en achterin deze waaier.

Leerlingen luisteren en spreken de hele dag door. Mondelinge taal is immers bij alle vak- en vormingsgebieden aan de orde. Leerlingen luisteren bijvoorbeeld naar de instructie van de leerkracht of geven antwoord op een vraag. Mondelinge taal is in die gevallen een middel. Dit soort taalmomenten door de hele schooldag heen zijn belangrijk, want kinderen ontwikkelen hun mondelinge taalvaardigheid vooral door zelf taal te gebruiken. Maar er zijn ook mondelinge taalvaardigheden waar kinderen doelgerichte instructie, oefening én feedback in nodig hebben. Bij kinderen met specifieke onderwijsbehoeften vraagt dit altijd om maatwerk. Het is daarom belangrijk om de stimulerende en belemmerende factoren van de individuele kinderen erbij te betrekken.

Doel van de reflectiewijzer

Deze reflectiewijzer is voor schoolteams van het s(b)o. Door met elkaar van gedachten te wisselen over het mondelinge taalonderwijs op school aan de hand van deze reflectiewijzer kan het mondelinge taalonderwijs op school een kwaliteitsimpuls krijgen. Is mondelinge taalvaardigheid binnen uw team al onderwerp van gesprek? Dan kunnen sommige vragen in deze reflectiewijzer bijdragen aan verdieping of verbreding van de gedachtenwisseling. Teams die nog weinig aandacht hebben besteed aan de kwaliteit van het onderwijs in mondelinge taalvaardigheid nodigen we uit om daarover in gesprek te gaan. U kunt de vragen in de reflectiewijzer hierbij als startpunt gebruiken. Op de achterkant van deze kaart leest u hoe u deze reflectiewijzer kunt gebruiken.

Deze reflectiewijzer is ontwikkeld naar aanleiding van het peilings onderzoek Mondelinge Taalvaardigheid einde s(b)o. Dit onderzoek brengt in kaart hoe vaardig leerlingen aan het einde van het speciaal (basis)onderwijs zijn op het gebied van luisteren, spreken en gesprekken voeren. Ook is bekeken hoe scholen het onderwijsleer proces op het gebied van mondelinge taalvaardigheid vormgeven. Kijk op www.peilpunt.nl voor meer informatie over de resultaten van dit onderzoek.

Gebruik van de reflectiewijzer

In deze reflectiewijzer vindt u richtinggevende vragen rondom het mondelinge taalonderwijs, verdeeld over vijf aspecten:

1. Mondelinge taalonderwijs op onze school
2. Leerstofaanbod
3. Tijd voor mondelinge taalvaardigheid
4. Didactische competenties van de leerkrachten
5. Zicht op ontwikkeling

De vragen kunnen u helpen om binnen het team van gedachten te wisselen over het mondelinge taalonderwijs. Ze zijn bedoeld om richting te geven aan het gesprek. Ook andere vragen zijn denkbaar; de reflectiewijzer is niet uitputtend. De volgorde van de aspecten en de vragen die u aan de orde wilt stellen is aan u. Begin bijvoorbeeld met een aspect dat aansluit bij waar u al mee bezig bent of mee aan de slag wilt. Later in het jaar kunt u het gesprek eventueel uitbreiden door ook de andere aspecten te bespreken. Neemt u het onderwijs in mondelinge taalvaardigheid voor het eerst onder de loep? Dan raden wij u aan om te beginnen met het bespreken van het eerste aspect 'Mondelinge taalonderwijs op onze school'. Op de achterkant van de kaarten met de vragen vindt u telkens enkele verwijzingen naar bronnen voor meer informatie of inspiratie. Extra informatie en verdieping bij de verschillende aspecten vindt u ook op www.peilpunt.nl. Klik in het menu op 'Mondelinge taalvaardigheid s(b)o' en vervolgens op 'Reflectiewijzer'.

Mondelinge taalonderwijs op onze school

Richtinggevende vragen

- Wat verstaan we op onze school onder het domein mondelinge taalvaardigheid? En wat bedoelen we er *niet* mee?
- Hoe denken we over het belang van mondelinge taalvaardigheid?
- Hoe zetten we ondersteunde communicatie in (zoals gebaren, grafische symbolen, technologie) als spraak niet de makkelijkste route voor communicatie is?
- Onderscheiden we op school het incidenteel leren (leerlingen leren taal omdat het min of meer 'toevallig' aan bod komt) en het intentioneel leren (doelgericht leren) als het gaat om mondelinge taalonderwijs?
- Besteden we voldoende doelgerichte aandacht aan de ontwikkeling van mondelinge taalvaardigheden zodat zoveel mogelijk leerlingen de referentieniveaus 1F en 1S/2F behalen? Ook als we het vergelijken met andere taalvaardigheden, zoals lezen en spelling?
- Welke doelen voor mondelinge taal hebben we als school geformuleerd en is het hele team daarvan op de hoogte? Geven de geformuleerde doelen ons voldoende richting en houvast?

Mondelinge taalonderwijs op onze school

Suggesties en verwijzingen

Referentieniveaus

Kijk op www.wetten.nl van de Rijksoverheid en zoek op 'Besluit Referentieniveaus, 17 juni 2010'. Of ga direct naar <https://wetten.overheid.nl/BWBR0027879/>

In dit besluit staan de beschrijvingen van de referentieniveaus voor taal. Een van de uitgewerkte taaldomeinen is mondelinge taalvaardigheid. Voor spreken, luisteren en gesprekken is bij 'taken', en 'kenmerken van de taakuitvoering' beschreven wat leerlingen moeten kunnen.

www.slo.nl/thema/meer/passende/po/taal/
In Passende perspectieven Taal vindt u overzichten van de leerroutes luisteren, spreken en gesprekken (SLO in opdracht van ministerie van OCW).

Passende perspectieven is een uitwerking van de Referentieniveaus Taal en Rekenen. Onder andere voor luisteren, spreken en gesprekken voeren zijn leerroutes en doelenoverzichten ontwikkeld met haalbare doelstellingen voor leerlingen met specifieke onderwijsbehoeften.

www.taalenrekenen.nl
Op deze website staat informatie over de referentieniveaus en zijn uitwerkingen van de referentieniveaus in inhoudelijke leerlijnen te downloaden. Ook zijn er verwijzingen en verschillende typen uitwerkingen te vinden zoals posters en voorbeeldlessen (SLO in opdracht van ministerie van OCW).

Leerstofaanbod

Richtinggevende vragen

- Hebben we voor mondelinge taalvaardigheid een duidelijk beeld wat leerlingen aan het einde van het s(b)o moeten kunnen?
- Hebben we een gezamenlijk beeld van de kerndoelen, tussendoelen en de leerlijnen voor luisteren, spreken en gesprekken? En hebben we een doorgaande leerlijn?
- Passen we de leerstof voor mondelinge taalvaardigheid aan voor leerlingen die niveau 1F niet kunnen halen? Op basis waarvan en hoe doen we dat?
- Hoe gebruiken we de taalmethode voor mondelinge taalvaardigheid? Komen de leerlijnen en de referentieniveaus voldoende aan bod?
- Als we een eigen invulling geven aan de lessen of eigen materialen gebruiken, volgen we dan ook de leerlijnen?
- Werken we ook bij andere vakken dan taal aan de doelen voor spreken, luisteren en gesprekken? Hoe past dit in de leerlijnen?
- Wat vinden we van de (methode)lessen die we geven voor mondelinge taalvaardigheid en de materialen die we daarbij gebruiken? Waar zijn we tevreden over en welke wensen liggen er?
- Hoe kunnen we de taalleeromgeving op school (nog) rijker maken? Hoe stemmen we het communicatieve klimaat af op de mogelijkheden van de leerlingen?

Leerstofaanbod

Suggesties en verwijzingen

In een doorgaande lijn toewerken naar de referentieniveaus
Leerstoflijnen mondelinge taalvaardigheid beschreven: Uitwerking van het referentiekader Nederlandse taal voor het onderwijs in mondelinge taalvaardigheid op de basisschool. (2015) A. van der Beek, M. Hoogeveen & J. Prenger
Enschede: SLO (te downloaden via www.slo.nl)

Dit boek geeft een handzaam overzicht van de leerstof die toewerkt naar referentieniveau 1F en 1S/2F. Ook geeft het boek veel praktische suggesties en voorbeelden bij de leerstof in de verschillende leerjaren.

www.leerlijnen.cedgroep.nl
CED-groep heeft leerlijnen Taal ontwikkeld voor het so. Deze zijn ook goed te gebruiken in het sbo. Met leerlijnen kunnen scholen een duidelijk ontwikkelingsperspectief voor leerlingen expliciteren.

Honderduit! Handreiking voor doelgericht en creatief werken aan mondelinge taalvaardigheid. (2019) J. Duerings, M. Bruggink, M. van Druenen & H. Strating. Nijmegen: Expertisecentrum Nederlands

Dit boek beschrijft krachtige routines om doelgericht aan mondelinge taalvaardigheid te werken, met daarbij speciale aandacht voor het reflecteren op mondelinge taal.

<https://www.slo.nl/peiling-praktijk>
Op deze website vindt u op basis van het peilingsonderzoek uitgewerkte lessen voor spreken en gesprekken op niveau 1F en 1S/2F.

Tijd voor mondelinge taalvaardigheid

Richtinggevende vragen

- Bieden wij kinderen genoeg spreekruimte en gespreksmogelijkheden, creëren we kansen en stimuleren wij interactie?
- Welke kansen zien we om aan de doelen van mondelinge taalvaardigheid te werken binnen andere vak- en vormingsgebieden?
- Hoeveel tijd per week besteden we aan doelgerichte activiteiten en is dat genoeg om de referentieniveaus voor luisteren, spreken en gesprekken te realiseren?
- Hoe kunnen we de tijd voor mondelinge taalvaardigheid zo efficiënt en effectief mogelijk besteden?

Tijd voor mondelinge taalvaardigheid

Suggesties en verwijzingen

Verbinding met andere vakken

Onderzoek samen hoe er binnen andere vak- of vormingsgebieden op een natuurlijke manier (nog vaker) aan de doelen voor mondelinge taalvaardigheid gewerkt kan worden. Er kan dan transfer plaatsvinden door iets dat eerder geleerd is toe te passen in een andere betekenisvolle situatie. Bovendien kan het combineren van taal met andere vakken tijds winst opleveren.

Bouwen met taal. Taalgericht w&t-onderwijs in de onderbouw van het SBO. In: Taal in de context van w&t. (2016) M. Gijsel, F. Vrielink & L. Kiers.

Den Haag: Platform Bèta Techniek (zie <https://www.kiezenvoor technologie.nl/publicaties>)

Dit artikel beschrijft een lessenserie rondom wetenschap en technologie waar taaldoelen aan toegevoegd zijn.

Kinderen Leren Initiatieven Nemen in communicatie. Toegang tot communicatie, taal en geletterdheid voor kinderen met meervoudige beperkingen. (2018)

H. van Balkom. Leuven: Acco.

Dit boek beschrijft hoe kinderen met communicatief meervoudige beperkingen verbeterde mogelijkheden krijgen tot communicatie, taalverwerving en geletterdheid.

Didactische competenties van de leerkrachten

Richtinggevende vragen

- Wat weten we van effectieve didactiek rondom mondelinge taalvaardigheid? Is ons eigen vakdidactisch repertoire toereikend en effectief?
- Weten we van elkaar hoe het onderwijs in mondelinge taal gegeven wordt? Hoe kunnen we van elkaar leren? Wat is de rol van de taalcoördinator hierin?
- Is er sprake van een doorgaande lijn in de didactische aanpak?
- Hoe schatten we onze eigen vaardigheden in om de mondelinge taalvaardigheid van leerlingen met specifieke onderwijsbehoeften te ontwikkelen? Wat is onze inschatting van onze kennis en vaardigheden op het gebied van:
 - het stimuleren van interactie?
 - de inzet van verschillende communicatievormen?
 - het geven van feedback op mondelinge taal?
 - het zorgen voor transfer naar andere vak- en vormingsgebieden?
 - het realiseren van een veilig spreekklimaat?
- Hoe geven we differentiatie vorm in de lessen voor mondelinge taalvaardigheid? Doen we recht aan de individuele verschillen tussen leerlingen op het gebied mondelinge taalvaardigheid?

Didactische competenties van de leerkrachten

Suggesties en verwijzingen

Interactievaardigheden

CombiList, een instrument voor taalontwikkeling via interactie: Praktische vaardigheden voor leidsters en leerkrachten. (2004) R. Damhuis, A. de Blauw & N. Brandenburg. Nijmegen: Expertisecentrum Nederlands

In dit boek staan interactievaardigheden beschreven om taal bij kinderen uit te lokken en een gesprek aan te gaan. Ook bevat het boek observatielijsten waarmee de inzet van interactievaardigheden door de leerkracht in kaart gebracht kan worden.

Differentiatie

www.tosinbeeld.nl

Op deze website staan handvatten voor leerkrachten om leerlingen met taalontwikkelingsstoornissen in het regulier en speciaal (basis) onderwijs te ondersteunen. Ook is er een checklist opgenomen voor de taalleeromgeving en voor de procesafspraken.

Professionalisering

Inventariseer welke professionaliseringstrajecten of cursussen wenselijk zijn binnen het team. Denk bijvoorbeeld aan professionalisering op het gebied van denkstimulerende gesprekken, interactievaardigheden, de inzet van ondersteunde communicatie en het geven van feedback. Ook het kijken bij elkaar in de klas en het inbouwen van reflectiemomenten kan leiden tot nieuwe inzichten.

Zicht op ontwikkeling

Richtinggevende vragen

- Volgen we leerlingen in hun ontwikkeling op het gebied van mondelinge taalvaardigheid? Hoe doen we dit? Welke mogelijkheden biedt de taalmethode hiervoor en maken we daar gebruik van?
- Wat missen we om de ontwikkeling van leerlingen in spreek-, luister- en gespreksvaardigheden te kunnen volgen? Wat zijn hierin onze wensen, per bouw of als team?
- Gebruiken we de informatie over de ontwikkeling van leerlingen op het gebied van spreken, luisteren en gesprekken om ons onderwijs af te stemmen op de leerbehoeften van leerlingen? Hoe doen we dat? Tot welke resultaten leidt dit?

Zicht op ontwikkeling

Suggesties en verwijzingen

Toetsen en observaties

Er zijn weinig gestandaardiseerde toetsen beschikbaar voor het domein mondelinge taalvaardigheid. Wel zijn er verschillende observatie-instrumenten waarmee u de mondelinge taalvaardigheid gericht kunt observeren en de ontwikkeling kunt volgen.

www.slo.nl/thema/meer/passende/po/taal/
Mondeling op Maat (SLO). Mondeling op Maat is een observatie-instrument dat s(b)o-scholen helpt om mondelinge taalvaardigheden van leerlingen in kaart te brengen.

Opbrengstgericht werken aan mondelinge taalvaardigheid. (2013)
M. Gijsel & M. van Druenen. Nijmegen: Expertisecentrum Nederlands.

In dit boek staat centraal hoe leerkrachten de mondelinge taalvaardigheid van leerlingen in kaart kunnen brengen en hoe ze in hun onderwijs rekening kunnen houden met de uiteenlopende onderwijsbehoeften van leerlingen.

Evaluaties

www.expertisecentrumnederlands.nl ➤ zoek op 'GAS'
Goal Attainment Scaling (kortweg GAS) is een vorm van formatieve evaluatie. Hiermee kunnen leerkrachten de ontwikkelstappen van leerlingen met een ondersteuningsbehoefte volgen en in kaart brengen.

Wat zijn referentieniveaus?

De referentieniveaus beschrijven wat leerlingen, van primair onderwijs tot aan hoger onderwijs, moeten kennen en kunnen op het gebied van taal en rekenen.

De niveaus worden beschreven in twee 'kwaliteiten': de fundamentele kwaliteit (F) en de streefkwaliteit (S). Het fundamentele niveau 1F en het streefniveau 1S zijn van toepassing op het basisonderwijs, speciaal basisonderwijs en speciaal onderwijs (met uitzondering van zeer moeilijk lerende (zml) en meervoudig gehandicapte (mg) leerlingen (voormalig cluster 3)). Voor taal geldt dat het streefniveau en het opvolgende fundamentele niveau aan elkaar gelijk zijn (dus $1S=2F$). Het onderdeel 'taal' is opgesplitst in vier domeinen:

- 1 Mondelinge taalvaardigheid;
- 2 Leesvaardigheid;
- 3 Schrijfvaardigheid;
- 4 Begrippenlijst en taalverzorging.

De beschrijving van de referentieniveaus kent voor de mondelinge taalvaardigheid, leesvaardigheid en schrijfvaardigheid eenzelfde opbouw. Aan bod komen telkens:

- een algemene omschrijving van het (sub)domein;
- taken, die een leerling op het betreffende niveau moet kunnen uitvoeren;
- kenmerken van de taakuitvoering, die aangeven aan welke karakteristieken een taak op het betreffende niveau moet voldoen.

De referentieniveaus zijn in 2010 vastgesteld (zie het Besluit Referentieniveaus op <https://wetten.overheid.nl/BWBR0027879/>). Meer informatie over de referentieniveaus vindt u op www.taalenrekenen.nl. Hier vindt u ook diverse typen uitwerkingen van de niveaus.

Deze reflectiewijzer is in opdracht van en in samenwerking met de Inspectie van het Onderwijs ontwikkeld door het Expertisecentrum Nederlands. De reflectiewijzer voor het s(b)o is een aangepaste en aangevulde versie van de reflectiewijzer voor het basisonderwijs.

Inspectie van het Onderwijs

Postbus 2730 | 3500 GS Utrecht
www.onderwijsinspectie.nl

©Inspectie van het Onderwijs
november 2019

